

Ahlakî İyilik Örneklerine Dayalı Erdem Etiğinde Entelektüel Erdemlerin Yeri

The Place of the Intellectual Virtues in Exemplarist Virtue Theory

TUBA NUR UMUT
Ankara University

Received: 09.03.2023 | Accepted: 04.09.2023

Abstract: The attempt to “turning to virtue” in contemporary moral philosophy has been evaluated from different perspectives and various virtue theories have been suggested. One of these suggestions belongs to Linda T. Zagzebski, one of the prominent names with her studies in both virtue ethics and virtue epistemology. In her work entitled *Virtues of the Mind* Zagzebski proposed to position epistemology as a branch of ethics and classified intellectual virtues as types of moral virtues. In her later works on virtue ethics, she proposed a theory based on emotions, motivation, and exemplars of moral goodness as an alternative to action-based deontological and consequentialist moral theories. This study outlines Zagzebski's exemplarist virtue ethics and seeks an answer to the question of whether there are reflections in this theory on her claim in *Virtues of the Mind*. Specifically, this study focuses on how Zagzebski positions intellectual virtues while constructing virtue ethics.

Keywords: Virtue ethics, Zagzebski, exemplarist moral theory, moral virtues, intellectual virtues.

Giriş

Duyguya, karakter özelliklerine, alışkanlık ve tekamüle önem veren erdem etiği, ahlak felsefesi tarihinde yaygın bir etkiye sahiptir. Erdem etiğinin geleneksel yorumunda erdem kavramı, teleolojik olarak anlaşılan insan doğası fikrine bağlı *eudaimonia* ile ilişkilendirilir. Söz konusu ilişkilendirme, modern felsefede ortaya çıkan gelişmeler sonrası kabul görmemiş; gayeden arınmış, rasyonel ve seküler dünya için erdem etiği uygun olmayan bir aday addedilmiş, “erdem” felsefi düşüncenin, hususen ahlak felsefesinin önemli bir unsuru olmaktan çıkmıştır. Normatif ahlak alanında erdem etiği geri plana atılırken rasyonel düşüncenin taleplerine uyumlu olan iki teori öne çıkmıştır: Erdem yerine “ödev”i merkezî kavram kılan Kant’ın deontolojik etiği ve eylemin sonuçlarına odaklanan sonuççu teoriler (Snow, 2018, s. 321). Söz konusu teorilerin, modern ve sonrası dönemde ahlak felsefesinde yüzleşilen problemlere çare olamadığı, ahlak krizini daha da derinleştirdiği çağdaş tartışmalarda gündeme getirilmiştir. Hatta eylem temelli deontolojik ve sonuççu teoriler, çağımızın ahlak problemlerinin sebebi olarak görülmüş, eleştirilerin hedefinde yer almıştır (Türer, 2017, s. 139). Söz konusu eleştirilere göre rasyonel failer için kategorik zorunluluklar ikame eden modern ahlak ve ahlakı bu ilkelere indirgemek esaslı sorunlara yol açmaktadır. Modernitenin içinde ortaya çıkan hem deontolojik hem de sonuççu etik, modernitenin karakteristik özelliklerini içerdikleri için söz konusu sorunlara deva olamayacaktır (Larmore, 1987, ss. 1-2, 9-10).

Modern ahlak teorilerine yöneltelen eleştiriler 20. Yüzyılda erdem teorilerine ilgiyi beraberinde getirmiştir. Batı düşüncesinde ahlakı belirlenmiş kurallara uymaya dayandıran söz konusu iki etik teoriye alternatif olarak erdemden yeniden keşfi sürecinde Anscombe, Philippa Foot, John McDowell, Alasdair McIntyre, Bernard Williams gibi filozoflar ahlak felsefesini yapma tarzını gözden geçirip erdem fikrini yeniden merkeze almanın lüzumuna işaret etmişlerdir. Zira erdem etiği, faydacı veya deontolojik teorilere kıyasla ahlak alanının daha geniş ilgilerini kuşatıcı bir niteliktedir. Nitekim iyi ve anlamlı bir yaşam fikrini merkezî kılmaması, ahlaki muhakemeden duyguları dışlamaması, ahlak meselesini temel bir kategori ya da tek ilkeye indirgemek yerine ahlakın çok boyutlu tabiatını

gözetmesi gibi hususlara dayanarak erdem etiğine dikkat çekilmiştir (Bennett, 2021, ss. 145, 149).

Erdeme dönüş yaklaşımı birbirinden farklı sesler barındırmakta, Anscombe, Foot, MacIntyre gibi isimler erdemi kendi perspektiflerinden ele almaktadır. Erdem etiğini geliştirme teşebbüsünde bulunan çağdaş filozoflardan biri de Linda Zagzebski'dir. Zagzebski'nin felsefi ilgileri epistemoloji, ahlak ve din felsefesi alanlarını ihtiva etmekte, erdem epistemolojisinde olduğu gibi erdem etiğini geliştirme çabalarında sunduğu yaklaşımlarla da dikkat çekmektedir. Onun ortaya koyduğu erdem etiğini bizim açımızdan ilgi çekici kılan hususlardan biri, erdem epistemolojisi alanının temel eserlerinden addedilen *Zibnin Erdemleri* (1996) eserindeki iddiasıdır. Zagzebski eserinde hakları ve ödevleri merkeze alan ve kişinin kendisi ile alakalı değerlendirmeleri göz ardı eden modern ahlak teorilerinden farklı olarak kişinin karakter özelliklerini ahlakî değerlendirmenin odağına koyan erdem teorisinin ahlakî ve epistemik değerlendirme arasındaki keskin ayrımı anlamsızlaştırdığını ifade eder. Ahlak alanının, bilişsel davranışımızın değerlendirici yönlerini anlamamıza yardımcı olabileceğini iddia ettiği *Zibnin Erdemleri*'nde Zagzebski, ahlakın sınırlarını genişletmeyi önermiş, epistemik değerlendirmeyi etik değerlendirmenin bir şekli olarak sunmuştur. Bu çerçevede normatif epistemolojiyi etiğin bir alt dalı olarak ele almıştır (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 255-256).

Zagzebski, erdem etikçilerinin entelektüel erdemler konusuna çok eğilmediklerini, genellikle ahlakî ve entelektüel erdemleri farklı ve nispeten bağımsız kabul ettiklerini ifade eder. Entelektüel erdemler Aristoteles'ten etkilenen felsefecilerin *phronesis* özelinde, ahlakî erdemlerle bağlantısı cihetinden ilgilerini çekmiş; söz konusu felsefeciler entelektüel dikkat, entelektüel adalet, entelektüel titizlik, entelektüel tevazu, entelektüel cesaret veya entelektüel özerklik gibi erdemlere ise ilgi göstermemişlerdir (L. T. Zagzebski & DePaul, 2007, ss. 2-3). Oysa Zagzebski, iki tür erdem arasında keskin bir ayrım görmez ve entelektüel erdemlerin ahlakî erdemlerin bir alt kümesi olarak ele alınabileceğini savunur. Ona göre bu iki tür erdemi felsefenin ayrı dallarında analiz etmeye kalkışmak, her ikisinin de doğasını büyük ölçüde çarpıtmaya neden olur. Buradan hareketle Zagzebski, entelektüel erdemleri ahlakî erdemlerin bir türü olarak sınıflandırmıştır (L. T. Zagzebski, 1996, s. 139).

Bu çalışmada cevap aradığımız soru, Zagzebski'nin örneklerle dayalı ahlak teorisini ortaya koyduğu eserlerinde, hususen Katolik kimliğinin yansımalarını içeren *İlahi Motivasyon Teorisi* (2004),¹ daha geniş bir kesime hitap eden *Örneklere Dayalı Ahlak Teorisi* (2017)² gibi eserlerinde ahlakın sınırlarında söz konusu genişletmeyi temin edip etmediğidir. Söz konusu soru farklı açılardan ele alınabilir. Ancak biz çalışmamızda onun ahlak teorisinde entelektüel erdemlere ne ölçüde ve ne şekilde yer verdiğine odaklanarak sorunun kapsamını daraltacağız. Öncelikle Zagzebski'nin ahlaki örneklerle dayalı erdem etiğini ana hatlarıyla ortaya koyup akabinde entelektüel erdemlerin bu teorideki yerini tespit etmeye çalışacağız.

1. Deontoloji ve Sonuççu Teorilere Alternatif Olarak Erdem Etiği

Zagzebski etik teorilerin ortaya çıkışında etkin olan duyarlılıklara işaret ederken erdem teorilerinde insanların tabiatı gereği ahlak alanına ilgi duyduğuna, erdem teorilerinin değere odaklandığına dikkat çeker (L. T. Zagzebski, 2004, s. xi). Eylem temelli normatif ahlak teorilerine, ödev, kural gibi kavramları merkeze alan deontolojiye ve mutluluğu, refahı veya hazzı öncelikli gören faydacılığa bir alternatif olarak erdem teorisinde, etiğin tarafsız bir bakış açısıyla tesis edilecek ilke yahut kurallara dayanacağı görüşü benimsenmez. Ahlak kişinin yetkinleşmesi ile, nasıl anlamlı bir yaşam süreceğine dair beceri kazanması ile ilgilidir (Bennett, 2021, s. 153). Bu çerçevede erdem etiğinde pratikler oldukça önemlidir. Özellikle pratikler değerli olan hususların, yaşamın anlamının kavranmasına katkı sunar.

Bilindiği gibi erdem etiği, kişilerin karakter özelliklerini, erdemi merkeze almaktadır. Ahlakî karar verme hususunda önemli olan erdemli olmaktır. Bir eylemin en iyi sonucu vermesiyle yahut *a priori* ilkeye uymasıyla değil; erdemleri haiz kişi tarafından ortaya konması, erdemin bir tezahürü olması itibarıyla iyi/doğru olduğunu savunan erdem teorisi, değerlendirme yaparken eylemlerden ziyade kişiler ve kişilerin özellikleriyle

¹ Bu eserde Zagzebski, teolojik ahlak çalışmalarında öne çıkan ve yükümlülük etiği olarak görülen ilahi buyruk teorisine ve doğal yasa teorisine bir alternatif olarak "iyi" kavramından hareket eden teolojik bir erdem etiği ortaya koymayı dener (L. T. Zagzebski, 2004, ss. xi-xiii).

² Zagzebski'nin kullandığı *exemplarist* kavramının Türkçe karşılığında mefhumu daha iyi yansıtması itibarıyla "ahlakî örneklerle dayalı" terkibi tercih edilmiştir. "Rol modellere dayalı" gibi farklı alternatifler de kullanılabilir.

ilgilenir. Bu bağlamda iyi bir insanı tarif etmek, o kişinin erdemlerini tarif etmektir. Eyleme dayalı olan teoriler ise işe doğru ve yanlış eylemlerle başlar. Bu yaklaşım, Zagzebski nazarında erdemlerin ve erdemsizliklerin doğasını kavramak için yetersizdir (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 15-16).

Zagzebski *Zibnin Erdemleri*'nde erdem teorisini ortaya koymadan önce, zaman zaman Neo-Aristotelesçi teorisyenlerin kabullerine de atıf yaparak erdem etiğinin diğer teorilere kıyasla avantajlarını göstermeyi dener. O, erdem etiğine olan ilginin yalnızca bu avantajlarla sınırlı olmadığını; fakat bu hususların önemli tartışmalara konu olduğunu ifade eder (L. T. Zagzebski, 1996, s. 19). Bu çerçevede Zagzebski, erdeme dönüşte ilk önemli girişim kabul edilen Anscombe'un dile getirdiği iddiaya, modern ahlak tartışmalarında yer alan merkezi kavramların içerikten yoksun olduğuna dikkat çeker. Ahlakî ödev, yükümlülük, doğru, yanlış gibi kavramlar yasa koyucu olmaksızın anlam ifade etmez; oysa adil, dürüst, iffetli gibi erdemler zengin bir içeriğe sahiptir. Modern ahlak düşüncesi teistik düşüncedeki gibi bir yasa koyucu fikrine sahip olmadığı için kuralcı etikler tutarsız sayılacaktır. Erdem etiğine dönüş böyle bir çerçevede anlamlı olacaktır (L. T. Zagzebski, 1996, s. 17). Anscombe'un yasa koyucu olmaksızın eyleme dayalı teorilerin tutarsız olacağı iddiası genel itibariyle kabul görmemişse de Zagzebski, erdem teorilerinde yer alan kavramların içerik olarak daha zengin oluşunun bir avantaj temin ettiğini ifade eder (L. T. Zagzebski, 1996, s. 18). Üstelik o, deontik kavramların da bir erdem teorisi içerisinde yer bulabileceğini düşünür. Erdem teorilerinde doğru eylem, ahlakî ödev gibi anlamları belirsiz kalan kavramlar erdeme referansla belirli hale gelebilir. Sözgelimi yanlış bir eylem, erdemli bir kimsenin belli bir durumda yapmayacağı bir eylemdir (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 232-233). Ahlakî bir ödev, erdemli bir şekilde motive olmuş, erdemli bir kişinin benzer durumlarda yapacağı şeydir (L. T. Zagzebski, 1996, s. 235).

Ahlak teorisinin eylemler veya ilkeler yerine erdemlere odaklanmasının temin ettiği bir diğer avantaj, ahlakın katı kurallarla karakterize edilmemesi ile alakalıdır. Hakikaten ahlakî seçimlerde kesin cevapların yer aldığı kurallar dizisi, ahlakın karmaşık doğasını yansıtmamaktadır. Böyle bir modeli benimsemeyen erdem etiği, diğer teorilere kıyasla avantaj taşımaktadır (L. T. Zagzebski, 1996, s. 18).

Erdem etiğini avantajlı kılan üçüncü bir nokta ise eyleme dayalı teorilere nazaran dostluk, sevgi gibi hususları daha iyi bir tarzda açıklayabilmesidir. Erdem teorisi kişisel bakış açısıyla meselelere yaklaşabilmekle bireysel değerleri de teori dahilinde barındırabilmektedir. Eyleme dayalı teorilerin bu tür sezgileri açıklaması ise çok kolay değildir (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 18-19).

Zagzebski, erdem etiğinin geniş bir değerlendirme yelpazesini kabul etmesini de bir avantaj olarak görür. Eyleme dayalı etik anlayışlarında doğru eylemin yanlış olmayan veya izin verilebilir eylem olarak anlaşıldığına dikkat çeker. Böylesi yaklaşımlarda esas olan, ahlakî övgüye ulaşmaktan çok kınanmaktan kaçınmaktır. Oysa erdem teorilerinde ahlakî amaç yalnızca ölçüğün en alt seviyesinden kaçınmak değil, olabildiğince üst sınırlarında yer almaktır. Böyle bir teori, erdem, erdemsizlik ve aradaki tüm durumlar için bir açıklama temin edebilme avantajına sahiptir. Oysa eyleme dayalı bir etik bunu yapamaz. Zira doğru/yanlış kavramsallaştırmaları ara durumların değerlendirilmesi için uygun değildir (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 28-29).

Söz konusu avantajlar, bir erdem etiği teklif etmek için Zagzebski'ye makul gerekçeler sunmaktadır.

2. Zagzebski'nin Motivasyon Temelli Erdem Etiği

Aristotelesçi teleolojik erdem tasavvurunun çağdaş dünyada ikna edici olmadığına ilişkin farkındalık, “gaye” fikrinden azade bir erdem etiği ortaya koymada Zagzebski'yi etkilemiştir. Bu çerçevede o, teleolojik olmayan, temelinde ne *eudaimoniya*ya ne de insan doğasına atıfta bulunan, natüralizmle tutarlı olduğunu iddia ettiği bir teori teklif eder (L. T. Zagzebski, 2004, s. 49). O, teorisinde erdemın esas bileşeni olarak motivasyonu temel aldığını, böyle olmakla sadece deontolojik ve sonuççu teorilerden değil, teleolojik yaklaşımlardan da farklılaştığını ifade eder (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 38-39).

Zibnin Erdemleri'nde entelektüel erdemleri motivasyon temelli ortaya koyan Zagzebski, aynı yaklaşımı ahlakî erdemler için de benimser. Bir ahlak teorisi için önemli addedilen tüm kavramlar, iyi sonuç, doğru eylem, erdem, *eudaimonia*, iyi bir motiv açısından tanımlanır. Zagzebski nazarında iyi motivler, iyi eylemlerden ve eylemlerin iyi sonuçlarından daha temel-

dir. Ahlak teorisinde o, iyi motivin natüralist açıklamasını temin etmeye çalışır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 31).

Erdemin bir motiv ve bir başarı bileşeninden oluştuğunu ifade eden Zagzebski için "motiv", eylemi başlatan ve bir amaca doğru yönlendiren duygusal bir durumdur. Motivler, erdemlerin bir unsurudur; çünkü erdemli kişiler, belirli bir erdemle ilişkili motivlere sahiptir. Onlar dünyayı veya kendilerini belirli şekillerde değiştirmeye yönlendiren belirli duygular taşırlar. Sözelimi cesur bir kişi, gerektiğinde tehlikeyle yüzleşmek için cesaret erdemine özgü duygulardan motive olur (L. T. Zagzebski, 1996, s. 131, 2003, s. 17).

Zagzebski'nin motivasyona dayalı teorisini dayandırdığı ahlakî psikoloji teorisi, duygusal deneyimi esas alır. Değeri belirlemedeki karmaşıklık, duygunun karmaşıklığıyla açıklanabileceğini düşünen Zagzebski, duyguların ve dolayısıyla değerlerin iki kutuplu tepkilerden çok daha karmaşık olduğuna dikkat çeker (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 53-54). Ahlakî algı psikolojisine dayanarak duygunun, tüm pratik yaşamlarımızı oluşturan birincil deneyim olduğunu ortaya koyar (L. T. Zagzebski, 2004, s. 50).

Zagzebski'ye göre duygu bizi harekete geçiren şeydir. Ona göre insanlar benzer durumlarda duygusal tepki kalıpları geliştirir ve duygular kişilerde eğilim haline, kişinin karakterinin bir parçası haline gelir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 71). Duygunun değerinin eylemlerin, amaçların ve eylemlerin sonuçlarının değerinden metafiziksel olarak önce geldiğini öne süren Zagzebski'ye göre ahlakî kavramların ve inançların edinilmesinde duygular ilk adımdır ve ahlakî yargılara göre hareket etmek için birincil motivasyonu sağlamada yaşam boyunca daima etkilidir. Bu teorik çerçevede kişilerin tüm ahlakî özellikleri, eylemleri ve eylemlerin sonuçları iyi duygulardan kaynaklanır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 178). Örneğin, insanlara karşı duygudaşlık; merhamet, nezaket, cömertlik ve bencil olmama erdemlerinin temelidir ve sempatiye karşıt duygular da gaddarlık, kıskançlık ve bencilik gibi erdemsizliklerin temelidir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 122). Bununla birlikte duygulanım, bir durumun motive edici olabilmesi için gerekli, ancak yeterli olmayan bir koşuldur. Sözelimi merhamet durumunda, biri merhamet duyulacak birisi olarak görülür ve merhamet duygusu bizi, eylemde bulunmamız için motive eder ve harekete geçmek için nedenler sağlar (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 71, 178).

Bir erdemın ikinci bileşeni ise başarı bileşenidir. Bir erdem, erdemın motivasyonel bileşeninin sonucunda ortaya çıkacak güvenilir başarıyı içerir. Zira ahlakî pratiklere sahip olmamızın en önemli nedenlerinden biri, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmektir. Ahlakî değerlendirme sadece bireyleri erdemli ya da erdemsiz olarak belirlemekle ilgili değildir; toplumsal boyutu da olan bir husustur. Ahlakî değerlendirme, kişilerin ortak amaca katkılarında ne ölçüde başarılı olduklarının değerlendirilmesini içerir. Nitekim mutedil olanlar sadece arzularını kontrol etmeye çalışmazlar, onlar arzularını kontrol etmeyi de başarırlar. Bu çerçevede “bir erdeme tam olarak sahip olmak, yalnızca kişiyi ahlakî açıdan değerli bir amaca sahip olmaya motive eden bir dünyaya bakma biçimini değil, aynı zamanda bu amaca ulaşmada güvenilir bir şekilde başarılı olmayı da gerektirir” (L. T. Zagzebski, 2004, s. 128).³

Söz konusu yaklaşımını *İlahi Motivasyon Teorisi* eserinde teolojik perspektifte ele alan Zagzebski, Tanrı dışında her şeyin değeri için Tanrı'nın motiflerinin ontolojik temel olduğu bir teori önermektedir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 5-6). Bu teoride ahlak, Tanrı'nın motiflerinden kaynaklandığı için Tanrı, ahlak için esastır. İnsanlarda olduğu gibi Tanrı'nın motifleri de O'nun erdemlerinin bileşenidir ve tüm ahlakî değerler, Tanrı'nın motiflerinden kaynaklanır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 185). *Örneklere Dayalı Ahlak Teorisi* eserinde ise natüralist yaklaşımla daha tutarlı olmayı amaçlayan Zagzebski, aşkın referanslara başvurmaz. Ahlakî örneklerin temel bir rol oynadığı erdem teorisi ortaya koymaya çalışır (L. T. Zagzebski, 2017, s. 167). Zagzebski, bu eserinde kahraman, aziz ve bilge örneğinde erdem, iyi yaşam, iyi eylem gibi ahlakî terimleri tanımlar. Bu teoride motive edici duygu, hayranlık duygusudur. Söz konusu eserlerinde insan kapasitesinin üst noktalarını gösteren, bizlere ilham veren ahlakî örneklere duyulan hayranlığın, hayranlık duygusuna sahip kişilerde ahlakî karakter gelişimini temin ettiğini savunur (L. T. Zagzebski, 2017, s. 1). Hayranlık duyulan ahlakî örnekler gerçek olabildiği gibi kurgusal da olabilir. Nihayetinde örnek şahıslara ilişkin gözlemler ya da anlatılar bizleri onların eylemlerini, yeteneklerini, yaşam tarzlarını, eğilimlerini taklit

³ Bununla birlikte Zagzebski'ye göre başarı unsuru her erdem için söz konusu olmayabilir. Sözelimi minnettarlık gibi bazı erdemlerin duygu eğilimlerinin, duyguyu ifade etmekten başka bir sonucu olmayabilir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 127).

etmeye sevk eder, ahlakî yargılarımıza rehberlik eder, karakterlerimizi şekillendirir. İyi ve arzu edilen bir yaşam anlayışımıza bir içerik sağlar.

2.1. Zagzebski'nin Teorisinde Ahlakî Örnekler

Teorinin isimlendirilmesinden de anlaşılacağı üzere örneklik teşkil eden şahıslar, Zagzebski'nin teorisinde merkezî bir rol oynar. Onun örneklerden kastı, paradigmatik olarak iyi insanlardır. Esasında erdem teorisinde ahlakî örnekler mefhumu Aristoteles'in ahlak öğretisinden aşına olduğumuz bir husustur. *Nikamakos'a Etik*'te insanın nasıl erdemli olabileceğine dair pratik bir açıklama sunan Aristoteles “adil ve ölçülü kişi, sadece bu eylemleri yapan değil, aynı zamanda bunları *adil veya ölçülü insanların yaptığı şekilde* yapan kişidir” (Aristoteles, 1997, 1105b7-9) veya “erdem, *bilge kişinin belirlemesiyle belirlenen* iki uç arasında orta olandır.” (Aristoteles, 1997, 1107a) gibi ifadeleriyle erdemli olmayı, erdemli kimseler yani ahlakî rol modeller gibi eylemek ile ilişkilendirmiş, dolayısıyla erdemli davranışın belirlenmesinin *phronimosa*, erdemli kişilere, bağlı olduğunu öne sürmüştür. Aristoteles'in erdemi ve erdemli davranışı tanımlarken bir erdem örneğine başvurmayı gerekli görmesi Zagzebski için oldukça önemlidir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 130).

Aristotelesçi erdem yaklaşımında temel fikir, bir şeyin öncelikle işlevini belirlemekten geçer. Sözelimi iyi bir bıçağın iyi kesmek, rahat bir şekilde tutuluyor olmak gibi belirli erdemleri vardır. Söz konusu özelliklere sahip nesne, türünün iyi bir örneği addedilecektir. İyi bir insan da iyi insan olmak için gerekli şeyleri yapan kişi olacaktır. Tabii bu her şeyin bir işleve, gayeye sahip olması gerektiği şeklinde bir varsayımı gerektirir (Bennett, 2021, ss. 153-154). Fakat teleolojik bir yapı gözetmediği için Zagzebski burada Aristoteles'ten ayrılır. O iyi bir insan, ahlakî örnek olma hususunu gaye düşüncesinden bağımsız bir şekilde açıklamayı dener.

Teorisinde ahlakî özellikleri, iyilik örneklerine göre tanımlayan Zagzebski, kavramsal bir temelle başlayan diğer ahlak teorilerinden ayrılır. Örneklerle dayalı ahlak teorisi, esasında deneyim alanında, ahlakî iyilik örneklerine doğrudan gönderme yaparak başlar (L. T. Zagzebski, 2010, s. 49). Zagzebski, iyilik ve kötülük için kriterleri belirlemeden önce iyilik ya da kötülük örneklerini belirlemenin makuliyetini ortaya koymayı dener. Bu yaklaşımını desteklemek için doğrudan referans teorisine atıf yapan Zagzebski, teorisinin Putnam-Kripke teorisine paralellik gösterdiğini

ifade eder. Söz konusu teori tanımladığımız şeyin doğasını çoğu zaman bilmediğimiz halde o şeyin doğasıyla bağlantılı bir tanımı inşa edebildiğimizi gösterir. Buna göre altının yahut suyun doğasını binlerce yıl bilmediğimiz halde bu durum, insanların “altın” yahut “su” terimlerinin referansını sabitleyecek şekilde tanımlamasını engellemiştir. Bu yaklaşım “iyi insan” kavramı için de uygulanabilir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 41-43, 2010, s. 50). Zagzebski herhangi bir iyilik kriterine sahip olmadan önce, insanları “iyi kimseler” olarak, eylemleri “iyi eylemler” olarak kategorize edebileceğimizi savunur:

“İyi ve kötü karakter özellikleri, örnek şahsın karakter özelliklerine göre tanımlanır. Eylemlerin ahlaki özellikleri, örnek kimsenin fiili veya varsayımsal eylemleri açısından tanımlanır. İyi ve kötü sonuçlar, örnek kişinin meydana getirmeyi veya önlemeyi amaçladığı durumlar açısından tanımlanır” (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 48-49).

Böyle bir durumda ahlak teorisinde kavramlar, paradigmatik olarak iyi kişiye gönderme yoluyla tanımlanır. Erdem, ahlaki iyi örnekte ve onun gibi kişilerde takdir ettiğimiz bir özelliktir. İyi bir yaşam, böyle insanların arzuladığı bir yaşamdır. Doğru bir eylem, böyle kimselerin tercih edeceği eylemdir. Ödev, örnek kimsenin belirli bir durumda yapmadığı için kendini suçlu hissedeceği şeydir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 131, 2010, s. 55).

Dolayısıyla örnek kimsenin takdire şayan ve taklit edilebilir olduğu yollar, bize hem önemli ahlaki kavramları anlama, hem de kendimizi ve yaşamlarımızı ahlaki kılmanın bir yolu olarak kullanılabilir (L. T. Zagzebski, 2010, s. 54).

Dolayısıyla Zagzebski, “iyi” kavramına sahip olmadan iyi bir insanı veya iyi davranışı tanıyabileceğimizi öne sürer. Sonradan makul bir şekilde iyi olduğuna karar verdiğimiz bir şeyi öncesinde severiz, takdir ederiz. Benzer şekilde, bir şeyden hoşlanmaz veya kınar, kötü olduğuna karar veririz. Nihayetinde onları neyin iyi yaptığından emin olmasak bile, Zagzebski’ye göre iyi insanlardan başarılı bir şekilde söz edebiliriz (L. T. Zagzebski, 2004, s. 54, 2010, s. 51). Zagzebski Aristoteles’in de benzer bir kabulüyle yola çıktığını düşünür. *Phronesis* erdeminin neyi içerdiği hakkında bazı malumatlar verilse de tam bir açıklaması sunulmamaktadır. Fakat *phronesis*in doğasını araştırmadan, onu tam olarak tanımlamadan önce

Aristoteles, *phronesis* sahip kişileri, paradigmatik örneklerini seçebileceğimizi varsayar (L. T. Zagzebski, 2004, s. 44).

Bu aşamada Zagzebski'nin "kişiyi iyi yapan şeyin ne olduğu" sorusuna cevap vermesi beklenir. Fakat etiği tamamen *a priori* görmediği için Zagzebski, belirli tanımlamalara başvurmamızın şart olduğunu düşünmez. Ona göre ilgili özelliklerin ne olduğunu bulmak için örnek şahsı tam olarak gözlemlememiz gerekir. Anlatılar, kişilerin ayrıntılı ve zamansal olarak genişletilmiş gözlemleri olarak kabul edilebileceğinden anlatılar, iyi bir insanın özelliklerini ortaya çıkarabilir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 46-47).

Burada akla gelecek sorulardan biri, "ahlakî iyilik örneklerini nasıl tanıyacağımız" hususudur. Zagzebski bu hususu açıklarken taklit etme dürtüsünden ve teorisinde önemli bir yer tutan hayranlık duygusundan söz eder. O sempati, öfke gibi duygulara güvendiğimiz kadar hayranlık duygusuna güvendiğimizi de düşünür. Bu duygu Zagzebski'ye göre hem epistemik hem de ahlakî erdemleri öğrenmede önemli role sahiptir (L. T. Zagzebski, 2012, s. 87). O, erdemli insanları hayranlık duygusu yoluyla tanımlayabileceğimizi belirtir. Onun nazarında örnek, hayranlık duyulan kişidir. Hayranlık duygusu ise, taklit etme dürtüsünü beraberinde taşır. Takdire şayan, hayranlık duyulan kişiler, taklit edilen, örnek alınan kimselelerdir (L. T. Zagzebski, 2010, ss. 52, 54). "Erdem, takdire şayan bir insanda hayran olduğumuz bir özelliktir. Bir bakıma kişiyi paradigmatik olarak iyi yapan bir özelliktir" (L. T. Zagzebski, 2010, s. 54).

Teoriye göre bizler, paradigmatik olarak iyi kişilerin yargıda bulunma biçimlerini taklit ederek ahlakî yargılarda bulunma yeteneği kazanırız (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 51-52). Bu aşamada, yani taklit mekanizması işlerken taklidin ne olduğu ya da iyinin ne olduğu gibi herhangi bir kavramsal koşul gerekli değildir. Zira kavramsallaştırma ya da muhakeme yapmayan küçük çocuklar ve hayvanlar taklit yoluyla öğrenirler. Buradan, taklit yeteneğine, değerlendirme yapacağımız kavramlardan önce sahip olduğumuz sonucu çıkar. Belli bir yaşa geldiğimizde ise "x'in yaptığını neden yapmalıyım?" sorusunu sorarız. Bu değerlendirme aşamasında bazı özelliklerin ve davranışların taklit etmeye değer olduğu ve diğerlerinin olmadığı düşüncesine sahip oluruz. Bu aşamada olumsuz modeller de olumlular kadar önemlidir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 51-53).

Örnek kimseleri iyi yapan temel özelliklerinden biri, duygularının yönelimde bulunduğu nesnelere uymasındır. Fail “x, A'dır” yargısını vererek duygularını ifade edebilir. Bir duygu, yöneldiği nesnesine uyduğunda, doğru inancın iyi olması gibi iyidir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 95). Örnekleri belirlemek için sabit ölçütler ortaya koymayan Zagzebski, yine de örneklerin iyi oluşlarının belirtisi olan bazı ortak özelliklere sahip olduğunu ifade eder. Örneklerin çoğu insanların tavsiye aldığı, danıştığı kişilerdir; istikrarlı ve güvenilirlerdir. Bilge kimselerdir. Zorluklarla başa çıkmada usta kişilerdir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 56-57).

Zagzebski, örneklerin farklılık gösterebileceğini, esasında bunun da teoriye bir avantaj temin ettiğini savunur. Ahlakî örnekler İsa, Sokrates, Buda gibi geniş kitlelerce tanınan kişiler olabileceği gibi yalnızca sınırlı bir çevrede bilinen iyi insanlar da olabilir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 41). Örnekler, toplumsal rolleri, tarihsel bağlamlarının yanı sıra mizaç ve kişilik bakımından da farklılık gösterebilir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 129-130). O, iyi insan örneklerine dayanan bir etiğin kültürel olarak çoğulcu olabileceğini ifade eder. Tüm kültürlerdeki örneklerin aynı olması gerekmeyeceği gibi aynı kültür içinde bile örnekler birbirine benzemeyecektir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 183). Söz konusu açıklamalar böyle bir etikte örneklerin farklılık göstermesinden hareketle evrensel bir standardın olamayacağı hususunu akla getirecektir. Zagzebski de bu meselenin farkındadır. Örneklerin bu şekilde farklılık göstermesinin Zagzebski'ye göre avantajı, teorinin, bir bireyin iyi bir yaşam için birden fazla alternatifine sahip olabilmesidir. Dezavantajı ise örneklerin duygu ve davranışlarda birbirleriyle çatışabilmesidir. Fakat o, bu çatışmaların çözülemeyecek çatışmalar olmadığını düşünür (L. T. Zagzebski, 2004, s. 345).

Söz konusu teoride cevap bulması gereken bir diğer soru, ahlakî iyilik örneklerine dair yanılıyor olabilmemiz ihtimalidir. Zira böyle bir durumda örneklere referansla tanımlanan kavramlar da yanlış bir şekilde ortaya konmuş olacaktır. Bu hususta Zagzebski, örneklerin bazılarında yanılırlar olabilese de çoğuna ilişkin bir yanılma olmayacağını belirtir, hatta örneklere ilişkin ittifak üzerinden ahlakî teorilerin de test edilebileceğini savunur:

“Eğer bir teori, ne İsa'nın ne Sokrates'in ne Buda'nın iyi bir insan olmadığı sonucuna götürüyorsa, teorinin iyi bir insana ilişkin olup olmadığı

nı sorgulamalıyız. Sadece vakalar bazında değil kavramsal seviyede de bir kırılma vardır” (L. T. Zagzebski, 2004, s. 41).

Bununla birlikte Zagzebski, su olarak tanımladığımız bir maddenin gerçekten su olduğu yargısında yanılabilirliğimiz gibi, iyi olarak tanımladığımız bir kişiye ilişkin yargımızda da yanılabilirliğimizi teslim eder. “Takdire şayan ve dolayısıyla mükemmel olarak kabul ettiğimiz şeylerde yanılabiliriz ve bu, hayranlık duygusunun yanılabilirliği anlamına gelir” (L. T. Zagzebski, 2017, s. 2). Ancak hayranlık duygumuzun genellikle güvenilir olduğunu düşündüğü için çoğunlukla yanılmadığımızı savunur (L. T. Zagzebski, 2010, ss. 52, 54).

Teoriye ilişkin önemli bir soru da örneklerin tüm erdemleri haiz olup olmayacağına ilişkindir. Teolojik ahlak perspektifinde bu sorunun cevabı açıktır: Tanrı nihai örnektir. Örnek insanlardan farklı olarak Tanrı'nın motivleri dünyada değer yaratır. Tüm ahlaki değerler, Tanrı'nın güdülerinden kaynaklanır. Bu çerçevede mükemmel bir biçimde iyiliğin nihai paradigması ve tüm değerlerin kaynağı Tanrı'dır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 185). İnsanlar söz konusu olduğunda ise hemen hemen her durumda doğru eyleyebilen erdemli kişilere felsefi gelenekte atıf yapılmaktadır. Zagzebski bu çerçevede Aristotelesçi *phronimos*, Stoacı bilge, Hıristiyan aziz gibi örnekleri zikreder. Her kültürde karşılaşacağı durumlarda erdemli bir şekilde eyleyebilen kişiler var olabilir; fakat karmaşıklığın arttığı çağdaş dünyada böyle bir beklenti gerçekçi görünmeyebilir. Her türlü erdemi haiz, her durumla başa çıkacak tarzda örneklik günümüzde çok mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, yalnızca belirli bir erdemün örneği olsa da bir örnek, mükemmel olmasa bile bir şekilde taklit edilebilir. Ayrıca Zagzebski'ye göre bir örneğin “iyi” referansını sabitlemek için mükemmel derecede erdemli olması gerekmez. Bu noktada yine doğrudan referans kuramına atıf yapan Zagzebski, su örneklerindeki “su” referansını sabitlemek için onların saf H₂O olmasının şart olmadığına dikkat çeker (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 55-56).

2.2. Ahlakî Örneklerle Referansta Bulunmanın Avantajları

Zagzebski çeşitli eserlerinde, ortaya koyduğu teorinin avantajlarını öne çıkarır. Bu çerçevede zikredebileceğimiz avantajlardan ilki, doğrudan referans teorisinin doğal türler hakkında şüphecilğe karşı koruma sağladığı gibi örneklerle dayalı ahlak teorisinin de ahlaki şüphecilğe karşı ko-

ruma sağlamasıdır. Teori “iyi” olmak için ne gerektiğini söylemese de en azından nereye bakmamız gerektiğini göstermekle ahlakî şüpheciliği bertaraf edecektir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 51).

Teorinin bir diğer avantajı, kavramsal temele sahip teorilerin sorunlarından kaçınabilmesidir. Ahlak teorisi bir kavramlar sistemini içerdiğinden teorideki bazı kavramlar, diğerleri açısından tanımlanır. Ancak bu ya kavramsal döngüsellğe götürecektir, ya da bazı kavramlar teoride tanımsız kalacaktır. Sözelimi en önemli kavramlar olan erdem, doğru eylem, ödev, iyi sonuç benzeri kavramlar birbirleri açısından tanımlanacaktır. Ya da kavramsal döngüye düşmemek için ahlak teorisinin dışında bir şeye, Tanrı iradesi ya da insan doğası gibi bir şeye dayanması gerekecektir. Ancak iyi insan örneklerine yapılan göndermeler bu sorunlardan kaçınmayı temin edecektir. Zira bu çerçeve, ahlakî kavramları bir örneğe bağlar. Herhangi bir kavram kullanmadan “iyi insan” ya da “bilge kişi” teriminin referansını ortaya koyma imkanı verir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 41-42, 45-46).

Paradigmatik iyi insanı taklit etmeye dayalı etiğin önemli avantajlarından biri de, bu etikte, hangi davranış aralığının ahlakî açıdan önemli olduğuna önceden karar vermemizin gerekmemesidir. Paradigmatik olarak iyi insan bize hangi duyguların iyi olduğunu, şeyleri nasıl algılamamız gerektiğini, ne yapmamız gerektiğini ve hangi sonuçların iyi olduğunu, neye önem vermemiz gerektiğini, bilgeliğin ne olduğunu gösterebilir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 183).

Ahlakî örneklerle dayalı teori Zagzebski'ye göre pratikte de yararlıdır. Etiği anlamak ile ahlakî açıdan iyi bir insan olmak arasında çok az bağlantı olduğu için ahlak eğitimi çalışanların felsefi etik konusunda sık sık hayal kırıklığına uğradığını ifade eden Zagzebski, teorisinin pratik açıdan önemli bir avantaj sunduğunu düşünür (L. T. Zagzebski, 2017, s. 3). Zira teorisinin pratikteki yansımaları barizdir. Sözelimi gelişim psikolojisinde, taklit mekanizmasının doğuştan olduğuna ilişkin veriler mevcuttur. Üstelik taklit sadece çocuklukta değil; yaşam boyunca sosyal etkileşimin önemli bir boyutu olmaya devam eder. Bu çerçevede paradigmatik örneklerin taklit edilebilecek gerçek kişiler olması yararlı olur. Ayrıca ahlakî öğrenme psikolojisi, kişi örneklerinin, davranış örneklerinden daha temel olduğunu öne sürer; çünkü örnekler, davranışlardan daha çok taklit edilir. Kişileri taklit etmek, onların hem davranışlarını hem de duygularını taklidi içer-

mektedir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 47-49). Dolayısıyla teori, sadece soyut bir yapı olmayıp, örneklerin taklit edilmesini, anlatıları içermesi itibarıyla hem bireysel ahlakî gelişim hem de kültürel gelişim açısından duyarlıdır (L. T. Zagzebski, 2017, s. 4).

Örneklere dayalı teorinin bir diğer avantajı da erdem etiği geleneğinin bir sorusu ile, üst düzey bir erdem olup olmadığı ile alakalıdır. Söz konusu teori, üst düzey bir erdem olup olmadığını test etmenin bir yolunu verebilir. Aristoteles geleneğinde ahlakî ve entelektüel erdemler arasındaki bağlantı üst düzey bir erdem olan *phronesis* üzerinden kurulur. Zira Aristotelesçi çerçevede *phronesis*, ahlakî erdemlere sahip olmada hem gerekli hem yeterli bir entelektüel erdemdir (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 119-120). *Phronesis*in diğer erdemlerin rekabet eden taleplerine ilişkin yardımda bulunmak, bir durumu bir bütün olarak, tüm yönleriyle değerlendirmek, en uygun eyleme karar vermek, duygusal olarak karmaşık durumlarda, kriz durumlarında uygun bir görüşe sahip olmak gibi işlevleri vardır (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 125-126). Zagzebski, bu üst düzey erdemi ve erdemler arasındaki ilişkileri anlamak için örneklerin araştırılmasının, gözlenmesinin gerekli olduğunu düşünür. Dolayısıyla teori, iyi bir insanda yaşamın çoklu ahlakî taleplerine yanıt olarak bir rotayı belirleme yeteneği veren üst düzey bir erdem olup olmadığına cevap verebilir (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 119-120).

3. Ahlakî Örnekler ve Entelektüel Erdemler

3.1. Zagzebski'nin Teorisinde Entelektüel Erdemler

Zagzebski'nin teorisinde entelektüel erdemlerin yerini ortaya koymak için öncelikle onun, erdem epistemolojisi ekolünün güvenilirce yaklaşımından farklı olarak bilişsel yetileri entelektüel erdem olarak addetmediğini, entelektüel erdemleri kazanılmış yetkinlikler olarak gördüğünü ifade etmeliyiz (L. T. Zagzebski, 1996, s. 105). Bu çerçevede o, ayrıntılara duyarlılık, inanç için kanıt toplamada ve değerlendirmede açık fikirlilik, başkalarının argümanlarını değerlendirmede adalet, entelektüel tevazu, entelektüel azim, çalışkanlık, özen ve titizlik, güvenilir otoriteyi tanıyabilme, entelektüel açık sözlülük gibi erdemleri entelektüel erdemler arasında sayar (L. T. Zagzebski, 1996, s. 114).

Erdem epistemolojisinde mesuliyetçi yaklaşım mensubu olan Zagzebski, entelektüel erdemler ile ahlakî erdemler arasındaki ilişkiler

vurgu yapar. Bu çerçevede o, ahlakî zaafaların entelektüel başarısızlıklara sebebiyet verebileceğini belirtir. Sözelimi gurur, kıskançlık gibi ahlakî tutumlar, bazı entelektüel erdemlerin elde edilmesine mani olabilir. Sabırlı olma, cesaret gibi ahlakî erdemler ise kimi zaman entelektüel erdemleri edinmede gereklidir. Ahlakî bir erdem olan azim ile entelektüel azim arasında da önemli bir bağ vardır (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 158-159).

Entelektüel erdemler, Zagzebski'ye göre entelektüel olarak iyiye sevk eden, kötüden kaçınmaya yardımcı olan, yani doğruluğu elde edip yanlıştan kaçınmayı temin eden hususlar olarak görülür. Bu anlamda entelektüel erdemler, doğruluğa samimi olarak değer veren kimselerin erdemleridir (L. T. Zagzebski, 2003, s. 18).

Entelektüel erdemler faile birçok durumda yardımcı olur. Sözelimi muhakeme kuralları yeterli olmadığında, bir önerme kanıtlanamadığında ya da çürütülemediğinde failin neye inanacağına, neyi araştıracağına ve soruşturmada ne kadar ileri gideceğine, kimin güvenilir bir otorite sayılacağına fail, entelektüel erdemleri sayesinde karar verebilir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 124-125).

Entelektüel erdemlerin hangi açılardan ahlakî erdemlere benzediği ya da ahlakî erdemler altında sınıflandırılabilirliği, dolayısıyla ahlak teorisinde nasıl yer bulduğu hususu, Zagzebski'nin çeşitli eserlerinde farklı açılardan ele alınmıştır. Bu çerçevede Zagzebski'nin vurgularını a-) her iki erdem türünün de duygusal temele sahip olması, b-) her iki erdem kazınmasında hayranlık duygusu ve örneklerin önem arz etmesi, c-) orta olma ilkesinin her iki erdem türünde de geçerli olması, d-) hem ahlakî hem entelektüel gelişim için gerekli erdemlerin bulunması açılarından sınıflandırabiliriz.

Teorisinde duygulara önemli bir yer veren Zagzebski, entelektüel erdemlerin de ahlakî erdemler gibi duygularla ilişkili olduğunu, duygusal temeli olduğunu savunur. Söz konusu erdemler doğru inanca veya bilgelik gibi özünde değerli epistemik durumlara duyulan sevgiye ve yanlıştan kaçınma duygusuna dayanmaktadır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 125). Her insanın tabiatı itibarıyla bilmek istediği kabulünden mülhem bilgiyi arzulama ve bu arzuya ilişkin erdemler Zagzebski düşüncesinde önemli yer teşkil eder. Bu çerçevede neyin niçin var olduğunu, nasıl işlediğini anla-

mayı ifade eden entelektüel merak, sorgulayıcı olma gibi erdemler hakikat sevgisi ile, bilme isteği ile ilişkilidir (L. T. Zagzebski, 2003, s. 18, 2015b).

Entelektüel tevazu, kişinin yetenek ve başarılarını çok abartmaması ve değerinden düşük görmemesi için önemlidir. Bu erdeme sahip olmayan bir epistemik egoist, hiç kimsenin bilgisine güvenmeyecek, yalnızca kendi epistemik yetilerine ve inançlarına itimat edecektir (L. Zagzebski, 2007, s. 253). Oysa kendi yetelerimize güvenmemiz, bizi başkalarına da güvenmeye sevk edebilmelidir (L. Zagzebski, 2007, s. 258). Epistemik egoizmi reddetmek, başkalarının da bizim gibi olduğunu öğrendüğümüzde yapılacak vicdani davranıştır (L. T. Zagzebski, 2012, s. 199).

Entelektüel açıdan mütevazı olan kişi sınırlılıklarını bileceği için yanlış yapmış olabileceğini de teslim edecektir. Bu tutum, kişinin kendi bakış açısının dışına çıkabilmesini, farklı bakış açılarının erdemlerini de takdir edebilmesini sağlar. Bu durum ise açık fikirlilik erdemine götürür. Benzer şekilde Zagzebski, entelektüel cesaret, entelektüel titizlik, adalet, ihtiyat, itina, sebat gibi erdemleri bilme isteğiyle, hakikate değer verme veya yanlış değersizleştirme duygusuyla ilişkilendirir (L. T. Zagzebski, 2003, s. 18, 2015a). Entelektüel anlamda titiz kimse ele aldığı meseleyi nasıl inceleyeceğini, detayları, delilleri nasıl ele alacağına dikkat eder. Entelektüel sebat sahibi kimse, bilgi elde etme sürecinde karşılaştığı cesaret kırıcı durumlarda yılgınlık göstermez. Bu sürecin yavaş ve zahmetli olabileceğinin bilincindedir (L. T. Zagzebski, 2015a).

Yanlışlıktan kaçınma duygusu, epistemik faili temkinli kılar, araştırmayı daha fazla araştırmayı sürdürmesini, daha iyi derecede kanıtlar talep etmesini sağlayabilir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 125). Bu analizlerinde de görüleceği üzere Zagzebski, ahlakî erdemlerde olduğu gibi entelektüel erdemlerin de belirli duygularla başa çıkmayı ve erdemli davranmayı sevmeye becerisini kazanmayı içerdiğini vurgular (L. T. Zagzebski, 1996, s. 158).

Zagzebski, hayranlık duygusunun hem ahlakî erdemleri hem entelektüel erdemleri öğrenmede önemli yeri olduğunu vurgular (L. T. Zagzebski, 2012, s. 87). Yetkinliklere duyulan hayranlık, hayran olunan kişiyi taklit etme motivasyonu sağlar. Fakat burada kastedilen, doğal yeteneklere hayranlık değil; örnek alınan kişideki kesbedilmiş yetkinliklere hayranlıktır. Hayranlık duygusuna güven, hayranlık duyulan şeyin takdire şayan olduğu kanaatini beraberinde getirir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 43). Ente-

lektüel erdemler bu çerçevede hakir görülenin karşıtı olarak takdire şayandır. Bir kimsenin entelektüel dürüstlüğü ve özverili açık fikirliliği, Zagzebski nazarında ahlakî dürüstlük gibi ya da her türlü özverili ahlakî erdem gibi takdire şayandır. Açık fikirli olmamak veya entelektüel sahtekarlık da ahlakî erdemsizlikler gibi hakir görülmektedir (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 39-40). Epistemik hayranlık, entelektüel erdemleri edinmede önemli bir rol oynar. Zagzebski'ye göre ahlakî erdemlerde olduğu gibi bazı insanları ve bazı epistemik davranışları takdire şayan bulur, bu özelliklere sahip kişileri taklit ederek eleştirel ve dikkatli düşünmeyi, açık fikirli olmayı, entelektüel olarak adil olmayı, sebat etmeyi öğreniriz. Onları taklit etmek için örnek kimsenin epistemik olarak mükemmel olması gerekmez. Taklit edilen belirli hususlarda bizden daha iyi olduğu sürece taklit, epistemik gelişimimize yardımcı olacaktır. Epistemik hayranlık duygumuza olan güven, hayran olunan kişinin takdire şayan olduğuna ve onun epistemik çıktılarına, yani inançlarına güvenmemiz için bir gerekçe sunacaktır (L. T. Zagzebski, 2012, s. 90). Ahlakî örneklerde olduğu gibi epistemik olarak örnek teşkil eden kişileri tespit etme becerimize güvenirse, onların örnek davranışlarını ve örnek niteliklerini taklit edebilir, onların erdemleri, epistemik yaşamlarımıza rehberlik etmede rol oynayabilir (L. T. Zagzebski, 2012, s. 93). Neticede, entelektüel erdemler, kazanılma biçimleri bakımından ahlakî erdemlerden farklı değildir. Her ikisi de erdemli kişileri taklit etmeyi ve erdemli davranma pratiğini gerektirecektir (L. T. Zagzebski, 1996, ss. 157-158).

Bilindiği gibi Aristoteles *Nikamokhas'a Etik*'te ahlakî erdemleri ele alırken bir erdemin iki uç arasında olduğunu belirtir. Zagzebski orta olma ilkesinin entelektüel erdemler için de söz konusu olduğunu ifade eder. Sözelimi entelektüel merak önemli bir erdemdir. Fakat başkalarının mahremini merak etmek erdem değildir. Benzer şekilde açık fikirlilik bir erdemdir; ancak bütün bakış açılarını kuşatmamız mümkün olmadığı için uygun bir noktada durup kendi bakış açımızı oluşturmamız gerekir (L. T. Zagzebski, 2015b).

Zagzebski, bir ahlakî erdem ile bir başka ahlakî erdeme sahip olmak arasında bağlantı olduğu gibi, entelektüel bir erdem ile ahlakî bir erdem arasında da güçlü bağlantılar olabileceğini ifade eder (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 121-122). Nitekim bazı erdemler hem ahlakî hem entelektüel

gelişim için gereklidir. Cesaret ve tevazu gibi erdemlerin hem ahlakî hem entelektüel versiyonları mevcuttur (L. T. Zagzebski, 1996, s. 159). Pratik alanda entelektüel tevazu, entelektüel cesaret ve entelektüel sebat; alçak-gönüllülük, cesaret ve sebat kadar kişinin yetkinleşmesinde önem arz eder. Bu erdemler, hem erdemlere sahip kişiye hem de başkalarına yarar sağlar; insanları bu erdemleri sergileyen kişiyi taklit etmeye motive eder (L. T. Zagzebski, 2017, s. 42).

Benliğin bütünlüğü önemli olduğu için entelektüel ve ahlakî bütünlük üst düzey erdemine de Zagzebski önem atfeder. Kişinin ahlakî özelliklerine ve başarısına ilişkin değerlendirmesini temin eden ahlakî bütünlük ile epistemik özellik ve bilişsel başarılarına ilişkin değerlendirmesini içeren entelektüel bütünlük arasında bağlantı olması gerektiğini savunur (L. T. Zagzebski, 1996, s. 162).

3.2. Entelektüel Erdemleri Haiz Bir Ahlakî Örnek: Bilge

Ahlakî anlamda örnek, iyi bir insan, şefkat, sevgi, adalet, cesaret, ölçülülük, cömertlik gibi ahlakî erdemler ile pratik bilgeliğe, entelektüel erdemlere sahiptir (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 129-130). Fakat Zagzebski'nin ahlakî örneklerin tümünde entelektüel erdemlerin mevcut olmasını bir zorunluluk olarak gördüğünü söyleyemeyiz. Zira ona göre birçok örnek her bakımdan örneklik teşkil etmez. Ahlakî bir amaç için riskler alan bir kahraman ahlakî açıdan başarılıdır; fakat her açıdan övgüye değer olmayabilir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 1). Ahlakî örneklerin temel rol oynadığı teorisinde Zagzebski, ahlakî açıdan yetkin “kahraman, aziz ve bilge” idealleri örneğinde erdem, iyi yaşam, iyi eylem gibi ahlakî terimleri tanımlar, bu paradigmatik örneklerin ahlakî yetkinliğin gelişmesindeki rollerini gösterir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 2). Örneklerin her biri farklı bir yetkinleşme modeli temin etmektedir. Sözelimi aziz, ahlakî örnek olduğu gibi manevi olarak da örnektir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 231). Hem entelektüel hem de ahlakî erdemleri haiz olan ise bilgedir. Bilge kategorisi antik felsefede, hususen Stoa düşüncesinde, doğu dinlerinde, sufi düşüncede önem arz eder (L. T. Zagzebski, 2017, s. 1). Yalnızca ahlakî değil aynı zamanda entelektüel erdemleri de haiz olması itibarıyla “bilge” idealinin ele alınışı çalışmamız açısından önem taşır.

Zagzebski, birçok kimsenin epistemik olarak takdire şayan olmakla ahlakî olarak takdire şayan olmak arasında hiçbir bağlantı olmadığını dü-

şündüğünü ifade eder. Oysa hem entelektüel hem de ahlakî erdemlere sahip takdire şayan, dolayısıyla taklit edilebilir kişiler, bilgiler mevcuttur (L. T. Zagzebski, 2012, s. 91). *Phronesis* sahibi bir kimse ahlakî erdemleri haiz olduğu için paradigmatic olarak her zaman iyi olduğu gibi paradigmatic olarak bilge de olacaktır (L. T. Zagzebski, 2004, s. 44). Bilge idealinin somut bir örneği, entelektüel yeterliliğin önemini gösteren Konfüçyüs gibi bir bilge, ahlakî ve entelektüel olarak takdire şayan olan, erdemleri harmanlayan kişidir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 174). Zagzebski burada Konfüçyüs etiği açısından Konfüçyüs'ün entelektüel olarak erdemli olmasının önemine dikkat çeker. Konfüçyüs etiğinin bu kabulü, bir etik kuramın, sadece ahlakî açıdan iyi olan özellikler ve eylemler alanıyla sınırlandırılmadığını, ahlakın sınırının daha geniş bir çerçevede olduğunu gösterir. Zagzebski için bu husus önemlidir; zira onun ahlakî açıdan örnek kişiler arasında entelektüel erdemlere sahip örneklerin yer bulması fikrini desteklemektedir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 40). Bilgenin ahlakî alan için önemini bu şekilde vazetmek, çağdaş etikte kabul gören ahlakî çerçevenin genişlemesi anlamına gelecektir. Batı felsefesinde, Aristoteles'in ruhun farklı kısımları ile ilişkilendirdiği ahlakî ve entelektüel erdemler arasındaki ayrım, Zagzebski'ye göre ahlakî alanın daralmasının, entelektüel erdemlerin etik teorilerin kapsamı dışına itilmesinin nedenlerindedir. Oysa bilge fikri, Çin düşüncesinde olduğu şekliyle, üst düzey ahlakî erdemlere ek olarak zeka, yaratıcılık, üstün bir ehliyet, keskin bir algı gibi hususları da içermektedir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 88).

Zagzebski'nin teorisi için "bilge" hem ahlakî alanın haritasını çıkarmada hem de kendisini taklit edebilmemiz bakımından ideal bir örnektir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 88). Zira bir kimsenin yalnızca epistemik başarıları varsa, o kişiyi örnek kabul ettiğimizde, tanımlaması zor olan epistemik değerleri ve normları görmemize yardımcı olabilir. Fakat doğru inancın değeri gibi hususlar söz konusu olduğunda yalnızca epistemik alanda takdire şayan kimseleri taklit ederek değerli ve değerli olmayan arasındaki farkı öğrenmemiz pek olası değildir. Bu da epistemik olarak takdire şayan olan ama onun ötesine geçen kişileri taklit ederek öğrenebileceğimiz hususların olduğunu gösterir. Zagzebski, bilge kişiler üzerinde yapılacak bir incelemenin, onların ahlakî olarak takdire şayan özelliklerinin epistemik olarak takdire şayan özelliklerini aydınlatabileceği yolları ortaya çıkarabi-

leceğini düşünür. Bu sebeple hem ahlakî hem entelektüel erdemleri haiz bilgelik, erdem teorisi için oldukça önemlidir (L. T. Zagzebski, 2012, ss. 91-92). Nitekim Zagzebski, eylemleri değerlendirmede kullanılan kavramları tanımlamak amacıyla *phronimosu* kullanmanın avantajlı olduğunu düşünür. Zira *phronimos* entelektüel erdemler de dahil olmak üzere tüm erdemlere sahiptir. Bu özelliği ile hem bir duyguya uygun şekilde hareket etmek için gerekli arka plan inançlarına hem de alternatifler hakkında gerekli akıl yürütme yeteneğine sahiptir (L. T. Zagzebski, 2004, s. 140).

Hayran olduğumuz bilgelerin özellikleri hakkındaki gözlemlerimizin, bilgeliğin sınırlarını çizebileceğini savunan Zagzebski, kadim bilgilerde olduğu gibi çağdaş bilgilerde de ahlakî bilgelik ile pratik beceriler ve entelektüel erdemler arasındaki bağlantıyı görebilmemiz gerektiğini düşünür (L. T. Zagzebski, 2017, s. 89). Bilge kişilerin özellikleri hakkında kendi yaklaşımını ortaya koyan Zagzebski, ifade ettiği hususların bazılarının ampirik çalışmaların sonuçları ile uyumlu olduğunu da belirtir. Buna göre bilge kimseler derin kavrayışa, öz disipline sahiptir. Duygusal açıdan uçlarda olmayan bu kimseler, başka birini incitmek ya da kızdırmak gibi duygusal hataları nadiren yaparlar. Diğer bakış açılarını görme ve takdir etme yeteneğini haizdirler. Güçlü ahlakî inançları vardır. Entelektüel olarak alçakgönüllü, entelektüel olarak adil ve açık fikirlidirler. Değerleri uygun biçimde kavradıkları için değerler çatıştığında ne yapılması gerektiğini bilirler. Sorunları çözmede, karmaşık pratik hususlarda yol belirlemede yaratıcıdır. Kendi toplumlarındaki uzlaşmalara hakim oldukları gibi “geleneksel bilgeliği” ve onun özel koşullara nasıl uyarlanacağını da bilirler (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 94-95). Zagzebski alanda yapılan çalışmalara dayanarak entelektüel erdemlerin ahlakî sahadaki önemine ilişkin görüşünü destekler: Bu özellikler, bilge kişilerin entelektüel erdemlere sahip önemli bir ahlakî örnek sınıfı olduğu anlamına gelir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 94).

Bilgeleri ahlakî örnekler sınıfında, dolayısıyla entelektüel erdemleri etik teoride konumlandıran Zagzebski, bu yaklaşımının, hayran olunanlar üzerine reflektif bir düşünme akabinde eğer yanılıyorsa değişebileceğini, yaklaşımda tashihe gidilebileceğini de ifade eder:

“Eğer ahlakî erdemlere hayran olduğumuz tarzda, açık fikirlilik, entelektüel dürüstlük ve cesaret gibi entelektüel erdemlere de hayran olduğu-

muz fikrinde yanılıyorsam, teorinin değiştirilmesi gerekecektir. Benzer şekilde, bilgelere ahlakî bir teoriye dahil edilmeye uygun bir şekilde hayran olduğumuz hipotezim de test edilebilir ve yanılıyorsam teori değiştirilebilir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 102).”

Zagzebski'nin teorisinde entelektüel ve ahlakî erdemler arasındaki bağlantıyı test etmek için yine örneklerin doğrudan gözlemlenmesi ile erdemlerinin incelenmesi önem taşıyacaktır (L. T. Zagzebski, 2017, s. 124). En çok hayranlık duyulan kişilerin ahlakî erdemler yanında entelektüel cesaret, entelektüel dikkat, açık fikirlilik gibi erdemleri taşıyıp taşımadığı bir ölçüt olarak düşünülebilir. Sözelimi hoşgörülü insanlar aynı zamanda açık fikirli ise, başkalarına karşı mütevazı olan insanlar entelektüel olarak da tevazu sahibi ise, cesaret örnekleri entelektüel olarak da cesur ise teori destek bulmuş olacaktır (L. T. Zagzebski, 2017, ss. 121-122). Ona göre bu tür soruları cevaplamaya yardımcı olacak ideal özneler, entelektüel ile ahlakî erdemler arasındaki ayrımın suniliğini gösterebilir (L. T. Zagzebski, 2017, s. 128).

Sonuç

Zibnin Erdemleri'nde ortaya koyduğu erdem teorisinde epistemik değerlendirmeyi etik değerlendirmenin bir türü olarak kategorize eden, ahlakî erdemler ile entelektüel erdemler arasındaki ayrımın suni oluşuna dikkat çeken, ahlakın sahasını genişletmeyi öneren Zagzebski'nin “bu iddialarının karşılığı, onun ahlak teorisinde yer bulmuş mudur?” sorusuna cevap aradığımız bu çalışmada, Zagzebski'nin erdem etiğini ortaya koyduğu eserlerinde, ahlak ve epistemoloji arasındaki bağlantının farklı açılardan izlerini sürmenin mümkün olduğunu gördük. Örneğin o, teorisinde değer alanını ele alırken ahlakî-ahlakî olmayan değerler şeklinde bir ayrım gitmediğini, epistemik değer de aynı teori içinde yer bulacağını ifade eder (L. T. Zagzebski, 2004, ss. 5-6). Yine o, ilgili oldukları şeye uyduklarında “iyi” olan duygular ile ilgili oldukları şeye uyan “doğru” inançlar arasında bağlantı kurar (L. T. Zagzebski, 2004, s. 340). Ampirik bilginin epistemik olarak güvenilir duygusal durumları gerektirdiği gibi, ahlakî bilginin de epistemik olarak güvenilir duyguları gerektirdiğini savunur (L. T. Zagzebski, 2004, s. 136). Fakat bu çalışmada biz söz konusu iddianın yansımalarını entelektüel erdemlerin teorideki yerine odaklanarak tespit çalıştık.

Modern ahlak teorilerine kıyasla Zagzebski, genelde erdem teorilerinin, özelde kendi teklif ettiği teorinin daha geniş bir kapsama sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasını desteklerken örneklere dayalı erdem kuramının ahlakî ve entelektüel erdemleri içerecek şekilde hayranlık nesnesi olan her şeyi kuşattığını ifade eder (L. T. Zagzebski, 2017, s. 231). Ahlakî örneklerin çok temel bir rol oynadığı teorisinde Zagzebski, “bilge” idealini de ahlakî yetkin örnekler arasına dahil ederek teorinin kapsamını genişletmiş görünmektedir. Zira teorisinde “bilge”, yalnızca ahlakî değil aynı zamanda entelektüel erdemleri de haiz bir profil olarak karşımıza çıkar. Zagzebski’nin entelektüel erdemleri ahlakî erdemlerle aynı sınıfta görmesini destekleyen tarihi bir örneğe, bilge profiline atıf yapması önem taşır. Bununla birlikte Zagzebski’nin ahlakî örneklerin tümünde entelektüel erdemlerin mevcut olmasını bir zorunluluk olarak gördüğünü söyleyemeyiz. Nitekim ahlakî erdemlerin de tümü bir ahlakî örnekte tezahür etmek zorunda değildir.

Zagzebski’nin *Zibnin Erdemleri*’ndeki iddiasını destekleyen bir diğer husus, entelektüel erdemlerin ahlakî erdemlerle aynı yapıya sahip olduğunu ve hayranlık duygusu ve örnekleri taklit yoluyla, aynı şekilde edinildiğini savunmasıdır. Keza orta olma ilkesi, ahlakî erdemler gibi entelektüel erdemler için de bir ölçüt sunar.

Tüm bu hususlarla birlikte Zagzebski’nin teorisinde esnekliğin bulunduğu da eklemek gerekir. Zira entelektüel ve ahlakî erdemleri edinmenin aynı şekilde olması kanaati de dahil olmak üzere erdem anlayışının gözden geçirilebileceğini, ampirik araştırmalarla, hayranlık duyduğumuz şey üzerine düşündükten sonra revize edilebileceğini belirtmektedir.

Nihayetinde Zagzebski düşüncesinde entelektüel ve ahlakî erdemler arasındaki ilişkileri gösterme teşebbüsünün yalnızca epistemoloji tartışmalarında değil; ahlak teorisi geliştirirken de yer bulduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos'a Etik* (Babür, Saffet, Çev.). Ayraç.
- Bennett, C. (2021). *Ahlak Felsefesi Nedir?* (M. E. Kala, Çev.). Episteme Yayınları.
- Larmore, C. E. (1987). *Patterns of Moral Complexity*. Cambridge University Press.
- Snow, N. E. (2018). Neo-Aristotelian Virtue Ethics. İçinde N. E. Snow (Ed.), *The Oxford Handbook of Virtue* (ss. 321-342). Oxford University Press.
- Türer, C. (2017). *Ablâktan Felsefeye Felsefeden Ablâka*. Dergâh Yayınları.
- Zagzebski, L. T. (1996). *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge University Press.
- Zagzebski, L. T. (2003). The Search for the Source of Epistemic Good. İçinde M. Brady & D. Pritchard (Ed.), *Moral and Epistemic Virtues* (ss. 13-27). Wiley-Blackwell.
- Zagzebski, L. T. (2004). *Divine Motivation Theory*. Cambridge University Press.
- Zagzebski, L. T. (2007). Ethical and Epistemic Egoism and the Ideal of Autonomy. *Episteme*, 4(3), 252-263.
- Zagzebski, L. T. (2010). Exemplarist Virtue Theory. *Metaphilosophy*, 41(1-2), 41-57.
- Zagzebski, L. T. (2012). *Epistemic Authority: A Theory of Trust, Authority, and Autonomy in Belief*. Oxford University Press.
- Zagzebski, L. T. (2017). *Exemplarist Moral Theory*. Oxford University Press.
- Zagzebski, L. T. (2015a). *Virtue Ethics, Intellectual Virtues, Intellectual Caution*.
<https://www.youtube.com/watch?v=tcNO7SouETA&list=PLTve54sz-eh82HN4rzGy-3BgzKMmgXLzB&index=22>
- Zagzebski, L. T. (2015b). *Virtue Ethics, Intellectual Virtues, Love of Knowledge*.
<https://www.youtube.com/watch?v=h5v1BBdLeJk&list=PLTve54sz-eh82HN4rzGy-3BgzKMmgXLzB&index=20>

Zagzebski, L. T., & DePaul, M. (2007). Introduction. İçinde L. T. Zagzebski & M. DePaul (Ed.), *Intellectual Virtue: Perspectives from Ethics and Epistemology* (ss. 1-12). Oxford University Press.

Öz: Çağdaş ahlak felsefesinde “erdeme dönüş” düşüncesi farklı perspektiflerden değerlendirilmiş ve çeşitli erdem teorileri önerilmiştir. Söz konusu önerilerden biri hem erdem etiği hem de erdem epistemolojisi alanlarındaki çalışmalarıyla öne çıkan isimlerden Linda T. Zagzebski’ye aittir. Zagzebski, *Zihnin Erdemleri* eserinde ortaya koyduğu erdem teorisinde epistemolojiyi ahlakın bir alt alanı olarak konumlandırmayı, entelektüel erdemleri ahlakî erdemlerin bir türü olarak sınıflandırmayı önermiştir. Daha sonra kaleme aldığı erdem etiğine ilişkin eserlerinde ise o, eylem temelli deontolojik ve sonuççu ahlak teorilerine alternatif olarak duyguları esas alan, motivasyona, ahlakî iyilik örneklerine dayalı bir erdem teorisi teklif etmiştir. Bu çalışma Zagzebski’nin örneklerle dayalı erdem etiğini ana hatlarıyla ortaya koymakta, bu teoride *Zihnin Erdemleri* eserindeki iddiasına ilişkin yansımaların olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Çalışma hususen Zagzebski’nin bir erdem etiği inşa ederken entelektüel erdemleri nasıl konumlandığına odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erdem etiği, Zagzebski, örneklerle dayalı ahlak teorisi, ahlakî erdemler, entelektüel erdemler.

